

Lietuvos visuomenės struktūravimasis

Arvydas Virgilijus Matulionis

*Socialinio tyrimø institutas,
Saltoniðkiø g. 58, LT-08105 Vilnius,
el. paðtas matulionis@ktl.mii.lt*

Straipsnyje pagrindþiamas originalus visuomenės stratifikavimo modelis. Teigiama, kad pereinamoju á demokratiná visuomenę laikotarpiu stratifikavimo aðimi gali būti savęs identifikavimas su tam tikra socialine padėtimi, kartu sudarant socialinio indikatoriø sistemà. 2004 m. pabaigoje atliktas reprezentatyvus Lietuvos gyventojø tyrimas. Iðskirtos penkios klasės (aukðeiausioji, aukðtesnioji, vidurinė, þemesnioji, þemiausioji) ir 39 sluoksniai.

Raktaþodþiai: stratifikacija, klasės, stratai, sluoksniai, identifikacija, tapatumas, indikatoriai

ÁVADAS

Visuomenės struktūros nustatymas reikðmingas ne vien mokslinio intereso patenkinimo poþiūriu. Visuomenės socialinės stratifikacijos iðtyrimas yra ypač svarbus ir socialinei praktikai. Aiðkus visuomenės sluoksniavimosi vaizdas leidþia tiek konkretinti ástatymø leidybà, tiek diferencijuoti ir fokusuoti vieðojo sektoriaus darbo priemones ávairioms gyventojø grupėms.

Visuomenę galima struktūruoti ávairiais pjūviais. Visø pirma socialinė demografinė struktūra leidþia nustatyti dalies gyventojø potencialà: vyrø/ moterø, jaunimo/senyvo amþiaus þmonio, gyvenanèio ðeimoje/vieniðø, dirbanèiojø/nedirbanèiojø ir kitus pasiskirstymus bei santykius. Institucinė visuomenės sàranga leidþia spràsti apie ávairiø socialinio sistemø sàveikà: socialinio instituto (valstybinio, savivaldybės institucijø, ðeimos, bendruomenio ir kt. funkcionavimà). Taèiau socialinei politikai tikslinti būtinas visuminis visuomenės susiluoksniavimo vaizdas, jungiant ávairius pjūvius. Ypaè tai aktualu Lietuvai tapus Europos Sàjungos nare, kai ðalà vis labiau veikia ávairūs globalizacijos ir europeizacijos procesai, visø pirma migracija: tiek emigracija, tiek imigracija. Taigi buvo ypaè svarbu atlikti Lietuvos stratifikacijos tyrimà dar iki lemtingos 2004 m. geguþės 1 d., kad būtų galima tuo pagrindu daryti monitoringà. Ðiuo tikslu ir buvo kreiptasi á Lietuvos Respublikos Vyriausybę ir gautas finansavimas. Tiesa, tyrimà nepavyko atlikti iki minėtos datos, todėl reikia turėti galvoje, kad duomenys atspindi Lietuvos – jau Europos Sàjungos narės – padėtà, t. y. jau prasidėjus migraciniams procesams. Taigi monitoringo perspektyvos poþiūriu mes jau fiksuome ne pradinio momento situacijà. Antra vertus, pavėluota nedaug – yra uþfiksuota visuomenės stratifikacija pirmaisiais Lietuvos narystės Europos Sàjungoje metais.

Prieð pateikiant tyrimo duomenis, pateiksime originalø Lietuvos stratifikacinà modelà, kuris, mūsų nuo-

mone, geriausiai atspindi pokomunistinės dalies socialiná struktūrà.

VISUOMENĖS STRUKTŪRINIMAS

Pradedant konstruoti bet kurà visuomenės struktūrinimo modelà, būtina apþvelgti jau esamus. Iðsamesnė apþvalga jau padaryta buvusio Filosofijos ir sociologijos instituto (po mokslo institucijø reformos – Socialinio tyrimø instituto) Stratifikacijos skyriaus mokslo darbuotojø Meilutės Taljūnaitės, Jolantos Paluckienės, Audros Dargytės-Burokienės ir kitø (Èesnavieþius ir kt. 1999), todėl ðiame straipsnyje tik priminsime pagrindines conceptualines idėjas.

Pirmausia būtina pabrėþti, kad visuomenės socialinės struktūros konstravime iðsiskiria dvi pagrindinės tradicijos: vokiðkoji ir anglø–prancūzø (jau priskiriant ir kai kuriø JAV sociologø darbus). Kaip paþymi Suomijos sociologai R. Blom ir M. Kivinen, vokiðkoji tradicija kildinama ið K. Marxo „Kapitalo“ klasio teorijos ir jos tolesnės rekonstrukcijos. Ryðkiausi ðios tradicijos bruoþai yra ðie:

- Klasės ir jø grupės grindþiamos kapitalistinės gamybos santykius sàlygojanèiais veiksniais. Pvz., klasio grupės skiriamos pagal pajamø formas ir šaltinius.

- Sàmonės formos taip pat yra iðskiriamos, kildinamos teoriðkai, siekiant sujungti, kaip socialiniai santykiai atsispindi, pvz., darbininkø sàmonėje. Taèiau bandoma demistifikuoti tam tikras statistines bei teises kategorijas, pvz., tokias kaip „fizinio darbo darbininko“, „tarnautojø“ ar „valstybės pareigūno“, árodant, kad jos visos apima daugiau nei vienos kurios klasės pozicijas“.

- Jie taip pat tiria iðvystyto kapitalizmo vaidmenà ekonominei apmokamø darbininkø pozicijai (Blom, Kivinen 1989: 6).

Taigi visuomenė yra dalijama remiantis ekonominiu poþiūriu, dichotomiðkai sudarant dvi klases: tu-

rinėius gamybos priemones, t. y. kapitalistus, savinin-
kus – išnaudotojus; ir dirbančiuosius (darbininkus ir
tarnautojus), t. y. darbo jėgą – išnaudojamuosius. Iš-
naudotojų ir išnaudojamųjų prieštara pasireiškia kla-
sio kova, kurios kraštutinė išraiška yra revoliucija,
kai santykiai visuomenėje keičiami keičiami kardina-
liai. Teigiama, kad socialinio konflikto paradigma ge-
riausiai padeda pagrįsti visuomenėje vykstančius po-
kyčius. Toliau, nesigilinant į šios tradicijos ypatumus,
vis dėlto reikia pažymėti, kad šiuolaikiniai šios para-
digmos atstovai R. Dahrendorf, L. Coser, R. Collins
ir kiti nutolsta nuo dichotominio socialinio konflikto
kildinimo ir revoliucinio sprendimo kelio. Pvz., R.
Collins teigia, kad žmonės yra linkę kontroliuoti ki-
tus ir tiems besipriešinant kyla konfliktas. Taigi
nebesusikoncentruojama vien į ekonominius skirtu-
mus. Tačiau neabejotina, kad vokiškoji tradicija re-
miasi rinkos ekonomika ir jos pokyčiais.

Anglų-prancūzų tradicija akcentuoja kultūriną po-
žiūrą, pabrėžiant, kad moderni, o tuo labiau postmo-
derni visuomenė negali būti paaiškinama remiantis
vien gamybos būdo pokyčiais. Vis labiau akcentuoja-
mas paėio žmogaus aktyvumas, jo veiklos motyvacija,
gyvenimo stilius ir pan. „Pagrindinis metodologinis
teiginys, padedantis, pvz., susieti socialinę struktūrą
su „veikiančiais asmenimis“, gali būti „išlikimo stra-
tegijos“ koncepcija. Pokyčių metu atsirandančios nau-
jos socialinės struktūros yra sąmoningų veikėjų nau-
dojimo strategijos rezultatas. O nauja socialinė san-
tvarka traktuojama kaip visų tokių strategijų kolekty-
vinis rezultatas. Tuomet ir naujų socialinių struktūrų
formavimasis galima tirti nagrinėjant šias strategijas.
Strategiją sukuria žvairios veiklos rūšys ir yra plėto-
jamos per kiekvieno individo galimybių įgyvendinimo
struktūras (pagal Mertoną). Pastarosios priklauso nuo
individo prieinamų resursų“ (Eėsnulevičius ir kt.
1999: 15).

Vienas ryškiausių šių dienų Prancūzijos sociologų
P. Bourdieu (1930–2002) plačiai vartojo klasės sąvo-
ką. Tačiau jis griežtai kritikavo ekonominę klasės pa-
grindimą. P. Bourdieu nuomone, „klasės yra rinkiniai
agentų, kurie užima panašias pozicijas ir kurie būda-
mi panašiose sąlygose priversti patirti panašius po-
veikius, veikiausiai šisgi panašias dispozicijas ir inte-
resus ir dėl to panašiai veiks ir laikysis panašiu po-
žiūriu. Tačiau ši klasė popieriuje turi teorinę egzis-
tenciją, kylančią iš teorijų ... Tai nėra tikroji klasė
kaip grupė, mobilizuota kovai: daugis daugiausia ji
gali būti vadinama galima klase ta prasme, kad tai
agentų rinkinys, patiriantis mažiau kliūčių mobili-
zuojantis nei kuris kitas agentų rinkinys (Bourdieu
1989: 231–232). P. Bourdieu vartoja tris pagrindines
sąvokas: habitus, kapitalą ir lauką. Habitus yra suda-
rytas iš dispozicijų (polinkių, įgūdžių) rinkinio, kuris
lemia subjektą veikti tam tikru būdu. Dispozicijos
yra žmonių veiksmų motyvacijos pagrindas. Tačiau
veiksmams nėra nulemti vien habitus, o atsiranda ati-
tinkamo habitus ir socialinio lauko sankirtoje Kiek-

vienas veikėjas siekia savo galios išraiškos specifinia-
me lauke, siekiant panaudoti savo turimą kapitalą.
Kapitalas P. Bourdieu nėra vien ekonominis (nors
tai yra efektyviausia kapitalo forma), bet ir simboli-
nis (socialinis ir kultūrinis). Socialinis kapitalas – tai
kultūriškai, ekonomiškai ir politiškai reikšmingi ry-
šiai, padedantys veikėjui išlaikyti atitinkamą socialinę
statusą (Bourdieu, Wacquant 2003). Veikiančiojo žmo-
gaus koncepciją dabar ypač plėtoja kitas žymus Pran-
cūzijos sociologas A. Tourain (Tourain 1984).

Remiantis šia tradicija gyventojai skirstomi į ran-
guojamas klases – nuo aukščiausios iki žemiausios.
Vieni tyrėjai suskaičiuoja net 12 klasių, išskirdami,
pvz., aukščiausiosios aukščiausiąją, aukščiausiosios vi-
durinę, aukščiausiosios žemiausiąją ir žemiausiosios
aukštesniąją, žemiausiosios vidurinę, žemiausiosios že-
miausiąją klases (Wright 1978, 1985). Mažiausias pa-
gal skaičių yra 3 klasių skirstymas: aukščiausioji, vi-
durinė ir žemiausioji klasės. Tačiau visur skirstymas
remiasi visuomenės rangavimo principu.

Pažymėtina, kad stratifikacinių modelių yra gana
daug, tačiau neretai jiems trūksta pagrįstumo. Kai
kurie tyrėjai išskiria aukštuomenę, vidutinę klasę ir
darbininkus (Parkin 1971), tačiau, mūsų nuomone,
šitoks skirstymas metodologiškai nėra tikslus dėl bent
kelių priežasčių. *Aukštuomenės* terminui būdinga są-
žauka su aristokratija, kuria tiksliau būtų žvardyti at-
skiru sluoksniu aukščiausioje klasėje. Terminas *vidu-
tinis* nėra tikslus, nes jos atstovai nėra vidutiniai, o
būtent aktyvūs, veiklūs, turintys pakankamai savimo-
nės žmonių. Dalis aukščiausios kvalifikacijos ir gerai
apmokamų darbininkų neabejotinai yra vidurinės kla-
sės atstovai, todėl tuo pat metu negali priklausyti
tiek vienai, tiek kitai klasei.

Su aktyvaus žmogaus žvaizdžiu organiškai siejasi
vidurinės klasės koncepcija. Dichotominėje klasinėje
schemoje didelę reikšmę turėjo paveldimas turtas ir
jo sąlygotas aukštas socialinis statusas bei klasinė pa-
dėtis, tuo tarpu vidurinėje klasėje socialinė pozicija
yra labiau iškovota negu paveldėta. Taigi vidurinė kla-
sė – tai daugiausia veikiančių žmonių klasė.

Kiek anksčiau, „išaltojo karo laikais, ir stratifika-
cija, ir vidurinės klasės koncepcija buvo aršios ideo-
loginės kovos objektas. Mokslinio komunizmo atsto-
vai teigė, kad buržuaziniai sociologai siekia užtuoti
klasių kovą kapitalistinėje visuomenėje, naudodamie-
si dviem, iš pirmo žvilgsnio priešingais, būdais. Pir-
ma, stratifikuojant visuomenę, t. y. pagal daugelį po-
žymių suskirstant visuomenę į smulkius sluoksnius,
nuneigiamas pagrindinis rodiklis – turtinė priklausomy-
bė. Kita vertus, tokia pat tikslą neva turėjo ir an-
tra kryptis – dirbtinis vidurinės klasės suformavimas,
rekrutuojant į ją tiek dalį buržuazijos, tiek dalį dar-
bininkijos, tuo būdu „išplaukiant“ esminius klasinius
skirtumus. Akivaizdu, kad vidurinės klasės išskyrimas
svarbus ir ideologiniu aspektu, tik, žinoma, ne taip –
iškreiptai traktuojant, kaip tai bandyta daryti moks-
liniame komunizme.

Vidurinės klasės išskyrimas ypač svarbus visuomenės socialinio potencialo aspektu. Kuo gausesnė vidurinė klasė, tuo socialinis potencialas – išsilavinimo lygis, profesionalumas, kvalifikacija, veiklumas ir pan. – yra didesnis ir visuomenė yra stabilesnė. Ryškiai poliarizuota visuomenė yra nestabili dėl neišvengiamo socialinės nelygybės skatinamo socialinio konflikto. Paprastai yra skiriami trys pagrindiniai vidurinės klasės sektoriai: 1) „senoji vidurinė klasė“, kurią sudaro smulkaus verslo savininkai tiek gamybos, tiek prekybos ar aptarnavimo, tiek ūkio srityse ir jos dydis bei reikšmė visuomenėje nuolat mažėja, 2) „aukštesnioji vidurinė klasė“, kurią sudaro daugiausiai vadovaujantys darbuotojai bei profesionalai, bei 3) „žemesnioji vidurinė klasė“, dar labiau diferencijuota visuma, kurią sudaro ūkio žmonės, dirbantys kaip personalo darbuotojai, prekybos agentai, mokytojai, seselės ir panašiai“ (Giddens, MacKenzie 1982). Taigi kuo daugiau yra „aukštesniosios vidurinės klasės“ atstovų, tuo visuomenės socialinis potencialas yra didesnis.

Šiuo metu ne tik šiniasklaidoje, bet ir mokslinėje literatūroje neretai teigiama, jog Lietuvoje, kaip ir kitose pokomunistinėse šalyse, vidurinė klasė yra nedidelė, todėl ji ir negali vaidinti visuomenėje stabilizacinio vaidmens, kuris ypač svarbus besitransformuojant visuomenei ir besiformuojant pilietinei visuomenei, kuri yra garantas nuo visokių kataklizmų ir totalitarinės visuomenės restauravimo. Mat, kaip jau minėjome, neretai vidurinė klasė skiriama tik pagal gaunamą pajamą dydį. Neneigiame, kad pajamų rodiklis yra svarbus, tačiau ne mažiau svarbūs ir kiti indikatoriai. Pavyzdžiui, aukštas šmogaus išsilavinimo lygis ir didelis aktyvumas gali kompensuoti menkesnį ūkinį darbą. Mūsų nuomone, ypač svarbu, kaip pats šmogus save identifikuoja, priskirdamas save vidurinei klasei ne vien pagal pajamas, bet ir pagal savo gyvenimą. Taigi reikšminga yra ir asmens vertybių skalė, kai joje pinigai nevyrauja, o yra svarbios saviraiškos vertybės. Antra vertus, toks vidurinės klasės ribų nustatymas, kai remiamasi visa indikatorių sistema, o ne vien turtu ir didesnėmis pajamomis, nereikia, kad jas galima dirbtinai plėsti, „gražinant“ realią Lietuvos socialinę struktūrą. Akivaizdu, kad pati vidurinė klasė nėra vienalytė. Vien diferencijavimas pagal profesijas rodo, kad teisininkai skiriasi nuo mokytojų, gydytojų nuo verslininkų, ekonomistai nuo žurnalistų ir t. t. Žiems skirtumams išryškinti būtinas kitas socialinės struktūros analizės pjūvis – vidurinės klasės stratifikacija. Tačiau metodologiškai labai svarbu pabrėžti, kad negalima „išskirti“ nuo klasinio prie stratifikacinio modelio.

Su šmogaus aktyvumu siejasi ir ūkio elito teorijos. Pakankamai daug dėmesio joms skiriama ir Lietuvoje, ir ne tik populiarioje, nagrinėjant elito atstovų gyvenimo ypatumus, bet ir mokslinėje literatūroje (Matonytė 2001). Todėl čia plačiau ties jomis neapsisostime, išryškinti tik kelis, mūsų nuomo-

ne, metodologiniu požiūriu svarbius aspektus. Viso pirma būtina kalbėti ne apie elitą, bet apie elitus, nes elitai – tai „visuomenės sluoksniai, išsiskiriantys savo pasiekimais (turtu, veiklos rezultatais, kūryba ir pan.) ūkio srityse“ (Matulionis 2003: 194). Tai gali būti valdantysis elitas (Prezidentas, Seimo, Vyriausybės nariai, politikai ir pan.), finansinis, pramonininkų, teisininkų, menininkų ir kiti (net nusikaltėlių) elitai. Antra vertus, elitų išskyrimas atspindi kitą visuomenės diferencijavimo aspektą, apimant ne visą visuomenę, o tik jos dalį – ryškiausius savo srityse.

Kai kurie (Socialinių tyrimų institute – Marginalų tyrimo sektorius) daug dėmesio skiria kitam poliui – ūkio klasei (anksčiau – liumpenui), t. y. tiems, kurie „neišrašo“ – visuomenė – yra atskirties grupė (Vosyliūtė ir kt. 2004). Tačiau tai taip pat apima tik dalį socialinės struktūros.

Neretai klausiami, ar tradiciniai stratifikacijos modeliai yra taikytini šiuolaikinei visuomenei – įėjimo visuomenei globalizacijos, unifikacijos, virtualizacijos ir kitomis sąlygomis. Tuo labiau kyla klausimas, ar tradiciniai stratifikacijos modeliai tinka pokomunistiniam pasauliui? Mūsų nuomone, neabejotinai reikia jais remtis, tačiau būtini nauji modeliai, tiek labiau atsivertę naujus civilizacinius iššūkius, tiek vertinantys pokomunistinės šalies situaciją. Todėl ir pabandytume pateikti mūsų parengtą stratifikacijos koncepciją.

POKOMUNISTINĖS ŠALIES STRATIFIKACIJOS MODELIS

Pirmiausia pažymėtume sau keltus reikalavimus. Taigi stratifikacijos modelyje turi būti atsižvelgta į

- Pokomunistinės šalies ypatumus;
- Būtinumą kuo visapusiškiau apimti visą visuomenę;
- Galimybę suderinti klasinę ir stratifikaciną pjūvius;
- Būtinumą nusakyti individų tapatumą;
- Šalies gyventojų sąveikos atspindėjimą;
- Taikomumo galimybes, t. y. modelio pritaikymą socialinės politikos reikmėms.

Trumpai apibūdinsime, kodėl akcentuojame būtent šiuos dalykus.

Pati naujausia Lietuvos istorija, kuri mūsų paėmė ir buvo kurta, sudarė unikalią galimybę gyventi transformacijos iš pseudosocialistinės visuomenės į postmodernistinę, besiremiančią rinkos dėsniais visuomenę. Pokomunistinėse visuomenėse ūkyje ir tebevyksta esminiai struktūriniai ir sisteminiai pokyčiai visose politinio, ekonominio, socialinio, kultūrinio ir kitose gyvenimo srityse. Susiformavo iš esmės nauji socialiniai santykiai, besiremiantys rinkos ekonomika. Astojimas į Europos Sąjungą ir į NATO apsaugojo Lietuvą nuo likimo „pilkojoje“ zonoje, greta sunkiai prognozuojamos Rusijos Federacijos galios. Taigi tarsi užbrėžta riba pokomunistinės šalies transformacijos į demo-

kratina visuomenę laikotarpiui. Iš esmės pasikeitė atskiro individo galimybės. Per penkiolika nepriklausomybės metų subrendo nauja karta, savo interesais ryškiai besiskirianti nuo kitų kartų, subrendusių kitose visuomeninėje santvarkoje. Antra vertus, istoriškai penkiolika metų yra dar per trumpas periodas visų transformacinių procesų pabaigai. Akivaizdu, kad vyresnės kartos sunkiai adaptuojasi prie naujų visuomeninių santykių. Neretai jaučiasi nesaugiai ir apskritai nestabiliai. Neretai vyrauja savanaudiškumas, pasireiškiantis ir kraštutinėmis savo formomis – nusikalstamumu, korupcija, piktnaudžiavimu tarnybine padėtimi ir pan. Dešelinės struktūros sudaro penklia dalį ekonominiuose santykiuose. Tai gyvybiškai mąstyme yra patys sudėtingiausi ir ilgalaikiai. Tokiu būdu, visuomenės stratifikacija yra sudėtinga, neretai ir prieštaringa.

Aprėpti visą visuomenės struktūrą nėra lengva, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Net visuotinis gyvenimo surašymas, kurio net pavadinimas išreiškia visuotinumą, nereiškia, kad fiksuojami visi šalies gyventojai. Neretai „už borto“ lieka ne tik laikinai išvykusieji, bet ir nuolatiniai gyventojai, neturintieji nuolatinės gyvenimo vietos. Tai ne tik valkatos ar „diukūlynų žmonės“, bet ir dalis bendrabučių gyventojų, kurie yra prisiregistravę, bet ten negyvena. Nenori viešintis ir nusikalstamų struktūrų atstovai. Tai gyventojų surašymas yra su nuostoliais. Ne vieną jų dėl minėtų priežasčių sunku „pagauti“ ir sociologams. Čia yra ir kitas sunkumas: neretai sociologas lieka už uždaro turtingųjų rajono tvoros. Tokiu būdu, sunkiausia yra apimti tiek elitą, tiek vargšus.

Nepaisant švairių apribojimų, neretai yra dirbama keliose darbovietėse, kuriose socialinis statusas gali skirtis, pvz., vienur jis yra direktorius, kitur – viešosios įmonės dalininkas, dar kitur – eilinis aukštosios mokyklos dėstytojas. Vyresnioji buhalterė gali derinti savo darbą su valytojos darbu. Be to, galima dirbti tiek valstybinėje, tiek privačioje darbovietėje. Tai gyvybiškai kiam sluoksniui priskirti „daugiastaklininkus“?

Ne visuomet metodologiškai aišku, ką daryti su vaikais, kurie iki pilnametystės neupima atskiros nuo tėvų socialinės pozicijos. O ir šeimoje tėvai nebūtinai yra vieno socialinio statuso. Tai gyvybiškai prie ko priskirti: prie aukštesnio, ar žemesnio, ar konstruoti mišrią socialinę poziciją?

Suderinamumo konstruojant tiek klases, tiek stratus (sluoksnius) reikalavimas yra taip pat akivaizdus, nes turi būti bendras vardiklis tiek klasiniuose, tiek sluoksniuose ribose aiškumui ir nepersidengiamumui. Nors, kaip minėjome, jei klasinis pjūvis svarbesnis nagrinėjant visuomenės poliarizaciją ar vidurinės klasės formavimąsi, tai stratų išskyrimas, nustatant svarbias socialines demografines charakteristikas, yra ypač reikšmingas socialinei politikai konkretinti.

Vienas reikšmingiausių reikalavimų yra individualaus tapatumo nustatymas, t. y. tiek klasinės priklausomybės, tiek priklausymo konkrečiam sluoksniui. Bū-

tent grandinės „individas–stratas–klasė“ sudarymas užtikrina struktūros vientisumą. Tai gyvybiškai kiekvienas šalies gyventojas turi turėti savo vietą visuomenės socialinėje struktūroje.

Su tik kama minėtu reikalavimu yra glaudžiai susiję modelio taikomumo ir švairių reikalavimai. Formuojant socialinę politiką yra ypač svarbus konkretumas: laiku ir kam reikia sudaryti sąlygas spręsti visas iškilusias gyvenimiškąsias problemas. Pinoma, tai nereiškia, kad galima „vienetinė“ socialinė politika, t. y. specialioji priemonių sistema vienam žmogui. Tokios atitinkamos politikos formavimas yra būtinas konkrečioms stratoms, pasiūlymams lyties, amžiaus, vietovės, profesijos ir kt. ypatumais. Klasinis lygis taip pat turi atitikti šį reikalavimą: individo, sluoksniu priklausymas atitinkamai klasei turi atspindėti jo savijautą ir savimonės lygį, t. y. išreikšti visuomenės socialinį potencialą. Akivaizdu, jei visuomenės dauguma priskiriama žemiausiai klasei, tai jos padėtis yra kritinė, o jei vidurinei, tai, kaip minėjome, visuomenė yra stabili ir turi geras raidos perspektyvas. Visa tai yra ypač svarbu formuojant šalies švairį ir nustatant jos vietą kitose šalyse atžvilgiu. Ne kartą, pavyzdžiui, yra minimas Estijos atvejis, kai objektyvūs rodikliai rodo Lietuvos raidos panašumą, tačiau Estijos valstybės pateikimas pasaulio bendrijai yra visai kitoks: gerokai patrauklesnis.

Numačius keliamus visuomenės stratifikavimui reikalavimus pereiname prie pačio modelio kūrimo. Pirmiausia turime nutarti, ką kurią esamą tradiciją atsižvelgsime, nors, kaip minėjome, pokomunistinės šalies ypatumai neleidžia visiškai pasinaudoti ir taikyti jau esamus postmoderniosios visuomenės stratifikacinius modelius.

Jau minėjome, kad yra išryškėjusios dvi tradicijos: vokiškoji, akcentuojanti ekonominą požiūrą ir anglo-prancūzų, besiremianti kultūriniu pobūdžiu. Ekonominis požiūris, išskiriant klases pagal pajamų formas ir šaltinius, yra gana vienpusis. Pavyzdžiui, kama realiai socialinei politikai gali duoti kapitalistų, buržuazijos, tarnautojų, darbininkų ir valstiečių klasių išskyrimas? Kiekviena taip išskirta klasė pasiūlymų pasiskirstymo pagal pajamas švairumu ir ribose neryškumu. Akivaizdu, kad vyraujant privatinei nuosavybei pramonininkų konfederacijos vadovai būtų viename poliuje, o kirpyklos savininkė kitame. Ūkininkas, turintis kelis šimtus hektarų, nieko bendro neturi su septyniadesimtmečiu trihektarininku. Stiprėjant vartotojiškos visuomenės tendencijoms neaišku, kam priskirti kirpėją ir jos kolegą kirpėją, kuri kartu yra ir kirpyklos savininkė? Kam priskirti profesorius, kuris dirba valstybiniame universitete, o kartu yra ir nevalstybinės aukštosios mokyklos dalininkas?

Ypač probleminis yra ir pačio pajamų nustatymas. Pokomunistinėse šalyse dešelinė ekonomika apima gana penklia dalyje cirkuliuojančių pinigų dalį. Siekiant išvengti mokesčių nėra nurodomos realiosios pajamos. Net aukštesniai šalies pareigūnai netiks-

liai deklaruoja savo pajamas. Neretai atlyginimas mokamas vokeliuose. Taigi kokio tikslumo gali pakakti realiai visuomenės stratifikacijai pagal pajamas?

Kur kas perspektyvesnė stratifikacijos modelą kuriant pokomunistinėje dalyje yra anglų–prancūzų tradicija, akcentuojanti kultūriną aspektą, gyvenenos ypatumus. Būtent remiantis šiuo požiūriu galima konkrečiai stratifikuoti visuomenę, išskirti savo charakteristikomis ir veiklumu besiskiriančius sluoksnius. Tačiau būtina rasti pagrindinį stratifikacinį principą, suformuoti stratifikacinę rodiklių sistemą, kuri padėtų išvengti supaprastinimo bei išskirti tarpusavyje besiskiriančias klases ir socialinius sluoksnius jose.

Mūsų nuomone, tokiu pagrindiniu principu gali būti tapatumo (identifikacijos) išskyrimas. Tiek globalizacijos, europėizacijos procesai, tiek pokomunistinės šalies ypatumai kelia žmonėms nestabilumo jausmą. Uždaroje Tarybų Sąjungos erdvėje eilinio šalies gyventojų ateitis buvo gana aiškiai prognozuojama, tuo tarpu šiuolaikinis pasaulis ir kiekvieno piliečio situacija yra labai dinamiški. Net tokie tarytum nekvėstionuojami dalykai, kaip lytis, kelia identifikacijos problemą, nes kai kurie sociologai teigia, kad dabar nebegalima laikytis vien dichotominio pasiskirstymo vyrai–moterys, bet reikia skirti penkias lytis: vyrai, moterys, homoseksualai, lesbijietės, heteroseksualai. Ir tai nėra dirbtinai kuriama problema, nes skirtingų lyčių žmonės pasižymi savitu gyvenimo stiliumi, deimynine padėtimi ir pan., o tai kelia realių socialinių, ekonominių, kultūrinių, teisinių ir kitų klausimų. Vartotojiškoje visuomenėje socialinėms lyties (gender) mažumoms specialiai kuriama aptarnavimo sfera. Taigi tarybinėje visuomenėje socialinės lyties problema buvo slopinama ir bet kurie nukrypimai nuo dichotominės lyties schemos buvo traktuojami kaip nusikalstama veikla, tuo tarpu postmodernioje visuomenėje, kai yra ginamos kiekvieno asmens teisės, tai realiai diferencijuoja visuomenę.

Tapatumo svarba bene plačiausiai ir labiausiai akcentuojama didėjant migracijos srautams. Ji kyla tiek emigrantams, tiek imigrantams. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir atsivėrus sienoms Lietuvai paliko keli žimtai tūkstančių gyventojų. Lietuvoje didėjant darbo jėgos deficitui ir jo vietą atvyksta baltarusiai, ukrainiečiai, kitų tautybių žmonės (net kinai). Ir vieniems, ir kitiems kyla identifikacijos problemos: ar jie savo ateitį sieja su nauja jiems šalimi, ar tebesieja save su gimtine ir orientuojasi kada nors ir ją grąžinti. Daugėja mišrių šeimų, kuriose vaikams tapatumo klausimai yra aktualūs, ypač kai tėvai yra skirtingos rasės. Tapatumo klausimus gana plačiai nagrinėja ir Lietuvos sociologai (Grigas 2001; Kasatkina 2004), ginamos daktaro disertacijos (Beresnevičiūtė 2005). Nagrinėjant stratifikacijos problemas tai yra svarbus aspektas. Identifikacijos problematika atlikta nemažai lyginamųjų tarptautinių tyrimų (Matulionis 2001).

Akcentuojamas ne tiek tautinis identitetas, bet teritorinis: tapatinimasis su gyvenamąja vieta, regionu,

šalimi, Europa ar net pasauliu. Lyginamieji tyrimai rodo, kad demokratinėse Europos dalyse pirmenybė neretai teikiama gyvenamajai vietai. Būtent gyvenamojoje vietoje yra sprendžiamos svarbiausios gyvenimiškosios problemos, mezgasi bendravimo ryšiai, formuojasi bendruomenės. Tai yra svarbu ir visuomenės stratifikacijos aspektu.

Visa tai ir grindžia mūsų nuostatą, kad pagrindinė **metodologine stratifikacijos ašimi gali būti tapatumas (identifikacija)**. Jau minėjome, kad vienas visuomenės skirstymo būdų yra rangavimas nuo aukščiausiosios iki žemiausiosios klasės. Taigi pagrindinis priklausymo tam tikrai klasei požymis ir būtų savas tapatinimas (identifikavimas) su klase. Antra vertus, švairių rodiklių sistemos taikymas leidžia patikslinti savą identifikaciją ir, svarbiausia, išskirti stratus. Taigi rodiklių sistemos sudarymas yra kitas svarbus stratifikacinio modelio kūrimo aspektas.

Vienas svarbiausių stratifikacijos rodiklių yra galia. Neveltui lingvistiškai galia yra susieta su galėjimu. Galia – tai pagrindas sprendimui, veiksmui, vyravimui ir pan. Antra vertus, galia virsta galėjimu ir veikimu tuomet, kai ji yra institucionalizuota, t. y. tampa valdžia. Turintieji valdžią sprendžia ir veikia.

Savo ruožtu, anksčiau neretai galia ir valdžia buvo pavaldima (pvz., karaliaus sostas), tuo tarpu modernėjant visuomenei tai vis dažniau yra įgyjama išsimokslinimo, gabumų, atsakomybės ir aktyvumo dėka.

Neabejotina, kad galia ir valdžia yra abipusiai susijusios su turtu: turtas suteikia žmogui galią ir galimybę siekti valdžios. Tinka ir atvirkdėia galimybė: valdžia suteikia galimybes sukaupti turtą. Ypač tai būdinga pereinamiesiems iš vienos santykių ir kitus laikotarpiams, t. y. ir mūsų gyvenamajam laikotarpiui. Turtas auga, esant geroms pajamoms. Pajamomis gali būti ūdarbis (deklaruotas ir nedeklaruotas), pensija, renta ir kita.

Socialinio statuso, nurodančio gyventojų socialinę poziciją visuomenėje, rodiklis organiškai papildo stratifikacijos modelą. Socialinis statusas labiau atspindi tiek asmens ūpimtumą, tiek jo profesinės priklausomybės „svorą“ visuomenėje.

Su socialinio statuso rodikliu glaudžiai susijęs prestižas. Lietuvoje prestižą plačiai nagrinėjo M. Taljūnaitė ir A. Ėsnavičius (Ėsnavičius 1999), todėl išskirsime tik kelis akcentus. Aukštas darbo, profesijos prestižas paprastai aukština asmens vietą stratifikacijoje struktūroje ir, atvirkdėiai, žemas – žemina. Be to, reikia pažymėti, kad tiek darbo, tiek profesijos prestižas nėra visiems laikams vienodai aukštas ar žemas: besikeičiant jo turiniui prestižas keičiasi.

Stratifikuojant pokomunistinės šalies visuomenę svarbus yra legalumo (teisėtumo) rodiklis. Vienas esminių klausimų yra tai, ar galioja „laukinio kapitalizmo“ dėsnis, kai galia, valdžia, turtas įgyjami neteisėtai, o tik po to legalizuojami ir jau ginami įstatymu, o buvę pažeidėjai (nusikaltėliai) tampa visuomenės aukščiausiais sluoksniais.

Klasės ir stratai skiriasi savo gyvenimo stiliumi. Tai pasireiškia materialine aplinka: gyvenamąja vieta (prestižinis updaras rajonas, „miegamasis vagonas“, sodas, vienkiemis, kita); būstu (namas /namai/, butas /butai/, jø kokybė, ąranga); transportu (markė, skaičius, kokybė); daiktais (gausa, kokybė); apranga (gausa, kokybė). Tai pasireiškia ąvairiomis aktyvumo formomis: lavinimasis, politinis, bendruomeninis, kultūrinis, paįintinis, religinis, buitinis aktyvumas. Tai pasireiškia draugø, papąstamø gausa. Akivaizdu, kad Rotari klubo narys nepriskirs savęs net vidurinei, o daįnai – ir aukøtesniajai klasei, o alaus gėrėjai turgaus paviljone gerø geriausiai pretenduos ą vidurinę klasę.

Taięi, mūsø nuomone, apibūdinant klases reikėtø atsipvelgti ą ęias rodikliø grupes:

1. Galios:

- Valdþia,
- Statusas,
- Prestiþas,
- Legalumas / nelegalumas;

2. Atlygio:

- Updarbis (atlyginimas, pensija, renta, neturi updarbio),
- Turtas (indėliai, akcijos, santaupos, þemė, namai, daiktai ir t. t.);

3. Upšiemimo:

- Profesija,
- Dirba/nedirba,
- Vaikai,
- Invalidai,
- Pensininkai,
- Namø ęeiminkės,
- Besimokantys (moksleiviai, studentai),
- Laikinai nedirbantys (motinystės atostogos, ligoniai ir t. t.),
- Bedarbiai (ilgai nedirbantys),
- Kaliniai,
- Banditai,
- Marginalai (benamiai, ubagai, elgetos, bomþai ir pan.);

4. Demografijos:

- Amþius,
- Lytis,
- Išsimokslinimas,
- ęeimyninė padėtis,
- ęeimos sudėtis,
- Gyvenamoji vieta,
- Tautybė;

5. Aktyvumo:

- Lavinimasis (kursø ir pan. lankymas),
- Politinis aktyvumas (partijos narys, remėjas, rinkikas ir pan.),
- Bendruomeninis aktyvumas (aktyvistas ir pan.),

- Kultūrinis aktyvumas (sportavimas, mankøta, meno saviveikla, klubinė veikla ir pan.),
- Paįintinis aktyvumas (turizmas, kelionės ir pan.),
- Religinis aktyvumas (religinės bendruomenės narys ir pan.),
- Buitinis aktyvumas (darbas sode, meistravimas, grybavimas ir pan.),
- Sveikatingumas,
- Þalingi ąproėiai (alkoholis, rūkymas, narkotikai),
- Kitas laisvalaikis (skaitymas, teatrø, kinø, muziejø ir pan. lankymas, ęokiai, pasyvus);

6. Gyvenamosios aplinkos:

- Būstas,
- Draugai.

Aiøku, ęiuos rodiklius reikėjo tikslinti konkreėiais indikatoriais. Neabejotina, kad tai padaryti nėra lengva. Pavyzdþiui, kaip nustatyti legalumo / nelegalumo lygą Tiesioginiai klausimai, pavyzdþiui, apie mokesčius mokėjimą, ęia negalimi. Neabejotina, kad kai kurias rodikliø grupes būtina agreguoti, pavyzdþiui, aktyvumo.

Taięi, remdamiesi minėtais metodologiniais ir metodiniais principais, konstruojame Lietuvos klasinę – stratifikaciną modelą

Klasiniame pjūvyje išskiriame penkias klases: **aukðėiausiajā, aukøtesniajā, vidurinę þemesniajā ir þemiausiajā**. Mūsø nuomone, penkiø klasiø modelis optimaliai apibūdina pokomunistinę visuomenę. Jei 12 klasiø modelis tinkamesnis demokratinei visuomenei, kur galimas platesnis klasinis spektras, kuris adekvėiai atspindi postmodernios visuomenės klasinius ypatumus, o 3 klasiø modelis būtų labai schematiøkas, tai 5 klasiø labiau atspindi būtent pokomunistinės visuomenės specifiką, kurios struktūra dar tebėra sparėiø pokyėiø laikotarpyje.

Dėl vidurinės klasės išskyrimo mes jau pateikėme savo argumentus, dabar trumpai apibūdinsime kitø klasiø išskyrimo prasmingumą.

Kaip minėjome, virð vidurinės klasės skiriame dar dvi klases: aukðėiausiajā ir aukøtesniajā. Tiesa, kaip minėjome, mokslinėje literatūroje neretai skiriamos trys ar net daugiau aukøtesniø nei vidurinė klasio. Taėiau, mūsø nuomone, kai visuomenė dar besiformuoja, ęios klasės nėra gausios, todėl tolesnis skirstymas nėra pagrąstas. Akivaizdu, kad pagrindiniai aukøtesniø nei vidurinė klasė klasio skirstymo indikatoriai yra galios rodikliai: valdþia, statusas, prestiþas ir legalumas. Aiøku, kad jie glaudþiai susiję su atlygio indikatorio bloku. Lietuvoje aukðėiausiajai klasei pagal ęiuos rodiklius galima priskirti aukðėiausius ęalies politikus ir pareigūnus (Prezidentą, Ministrą pirmininką, Seimo pirmininką, ministrus, Konstitucinio teismo pirmininką ir pan.) bei turtingiausius Lietuvos verslininkus, bendrø su upšieniu kompanijø vadovus. Dalis jø yra sukaupę pakankamai galios ir turto, kad pastoviai liktø ęioje klasėje, kiti, ypaė po-

litikai, pasikeitus pareigoms gali ir „iškristi“ iš šios klasės. Be to, reikia turėti galvoje, kad dalis aukštesiosios klasės atstovų, ypač verslininkų, balansuoja ties legalumo / nelegalumo riba.

Aukštesnioji klasė plačiau apima tiek politikus (eilinius Seimo narius), tiek aukštą valdininkiją (biurokratiją). Jai galima priskirti ir dalį verslininkų, kurie yra sukaupę mažesnę kapitalą ir nėra pakankamai garantuoti dėl ateities (kiek apskritai rinkos sąlygomis galima būti garantuotais). Kaip dar M. Weberis akcentavo, kad biurokratija yra linkusi augti ir plėstis, ypač kai Lietuva atstojo Europos Sąjungą. Tačiau demokratinės visuomenės formavimosi laikotarpyje būtent šiai klasei būdingas netikrumo jausmas, kai vieną dieną turi valdžią, o kitą – jau ne.

Pemiausiajai klasei pinigų klaida priskiria vos ne visus Lietuvos gyventojus. Skirstant moksliniu pagrindu ir remiantis klasiniu skirstymu šiai klasei visų pirma priskirtume kai kurias marginalines grupes: benamius, nusikaltėlius, kalinius, prostitutes, ubagus ir pan. Taigi taip pat būtina remtis visa indikatorių skale, o ne vien atlygio indikatorių bloku. Pagal tokį skirstymą pemiausiajai klasei būtų priskirti ne tik ūkūnų žmonės, bet ir „gaidjurgiai, tulpiniai ir daktarai“. Kai kas skiria ūribio klasę, bet, mūsų nuomone, tai tik painioja vientisą klasinės struktūros sampratą.

Pemesniajai klasei priskirtume tuos sluoksnius, kurie turi menkas pajamas, skurdą gyvenimo stilių, gyvenančius „šia diena“. Neabejotina, kad šia klase patenka daug invalidų, pensininkų bei bedarbių.

Antra vertus, kaip minėjome, mūsų analizės metodologinė ašis nėra ko nors priskyrimas kokiam nors klasei ar sluoksniui, o kiekvieno žmogaus savas identifikacija, t. y. tapatinimas su tam tikra socialine pozicija. Galima prieštarauti, kad tai labai subjektyvu ir toks modelis vargu ar galėtų atspindėti realią visuomenės struktūrą. Tačiau būtent dėl kiekvieno gyventojų tapatumo su tam tikra socialine pozicija ir gaunamas vientisas vaizdas. Tokia metodologine nuostata remiamės ne tik mes. Jau pokario metais panašus požiūris buvo suformuotas Vokietijoje. Ja rėmėsi ir žinomi Estijos sociologai M. Lauristin ir P. Vihalemm, struktūrinami Estijos visuomenę.

EMPIRINIO TYRIMO MODELIS

Remdamiesi iždėstyta metodologine nuostata parengėme empirinio tyrimo instrumentariją. Pateikiame pagrindinius principus. Pirmiausia naudojome 10 balų skalę, kviesdami atsakančiuosius pažymėti savo vietą. 10 balų skalė buvo pasirinkta todėl, kad dabar dešimtbalė sistema plačiai vartojama, visų pirma švietime. 10 balų reikiama aukščiausia lygá o vienetas – žemiausia. Pagal nurodytus rodiklius pateikėme identifikacijai šiuos indikatorius:

- Tapatumas su visuomenės grupe: 1. Žemiausia, 10. Aukščiausia;

- Pareigos (dirbantiems): 1. Labai žemos, 10. Labai aukštos;
- Uždarbis: 1. Labai blogas, 10. Labai geras;
- Uždarbio pakankamumas: 1. Visai nepakanka, 10. Visai pakanka;
- Valdžia: 1. Visai neturi, 10. Labai daug;
- Turtinė padėtis: 1. Labai neturtingi, 10. Labai turtingi;
- Santaupos: 1. Visai neturi, 10. Labai daug;
- Sukauptas turtas: 1. Visai neturi, 10. Labai daug;
- Dalyvavimas politikoje: 1. Visai nedalyvauja, 10. Labai intensyviai;
- Gerbimas: 1. Nėra gerbiamas, 10. Labai gerbiamas;
- Átakingumas: 1. Visai neátakingas, 10. Labai átakingas;
- Bendravimas: 1. Visai nemėgsta, 10. Labai mėgsta;
- Visuomeniškumas: 1. Visai ne, 10. Tikrai taip;
- Miestietis/kaimo žmogus: 1. Tikras kaimo žmogus, 10. Tikras miesto gyventojas;
- Nerūpestingas gyvenimas: 1. Visai ne, 10. Tikrai taip;
- Santykiai su valdžia: 1. Labai blogi, 10. Labai geri;
- Sveikata: 1. Labai bloga, 10. Labai gera;
- Aktyvumas: 1. Visai neaktyvus, 10. Labai aktyvus.

Nebuvo atmestas ir pajamų indikatorius: aiškinta, kiek per mėnesá tenka litų vienam šeimos nariui. Nors, kaip minėjome, jo objektyvumu tenka abejoti, tačiau bent kiek atspindi realią pajamų mastelá gaunantis 10 tūkstančių litų per mėnesá neįymės, kad vienam šeimos nariui tenka iki dšimto litų suma. Taigi visiškai subjektyvus savo socialinės pozicijos vertinimas buvo derinamas su sąlyginai objektyviu pajamų rodikliu, išskiriant 6 pajamų grupes, pradedant nuo žemiausią (iki 100 litų vienam šeimos nariui), baigiant didžiausiomis (per 1000 litų).

Taigi pirmiausia pagal tapatumo su grupe indikatorius vertinimá buvo išskirta dešimt tapatumo grupių. Po to, koreliuojant su pajamomis, tenkančiomis vienam šeimos nariui, buvo suformuoti 36 sluoksniai. Trečias žingsnis – buvo apskaičiuotas suminis aukščiau minėtų indikatorių vertinimo vidurkis, pagal kurá stratą skaičius buvo patikslintas iki 39.

Buvo suformuluotas ir tiesioginis klausimas, kuriai iš penkių klasių žmogus save priskiria, bet jis buvo naudojamas kaip kontrolinis.

Tikrinant modelá, ypač priskyrimui aukščiausiems sluoksniams, buvo naudojami papildomi elitiškumo indikatoriai, pvz., nuosavo baseino turėjimas. Nors, palyginti su kitais rodikliais, net ir nuoroda á baseiną ne visuomet padėjo, nes keletas kaimo gyventojų prienamų iškastá vandens telkiná traktavo kaip baseiną. Tačiau toks tikrinimas leido išvengti visiško kai kurių respondentų subjektyvizmo, kai neturint jokio pagrindo

do buvo tapatinamasi vos ne su aukščiausiu sluoksniu. Pavyko eliminuoti net keletą pasitaikiusių kodavimo klaidų.

Apklausa atliko visuomenės nuomonės tyrimo centras VILMORUS. Nors paprastai tyrimo imtis formuojama taip, kad būtų apklausta ne mažiau kaip tūkstantis Lietuvos gyventojų, tačiau šį kartą buvo apklausta 1500 gyventojų. Toks reikalavimas buvo todėl, kad analizės metu išskyrus stratus būtų galimybė koreliuoti ir jų viduje, t. y. kad jie būtų pakankamai dideli.

Apklausa buvo atlikta kvalifikuotai, tačiau išanalizavus duomenis būtina konstatuoti keletą metodologinių požiūriu svarbių dalykų.

Nors tyrimo imtis buvo padidinta, tačiau aprašyti vartojamas respondentų atrankos modelis (maršrutinė atranka pagal gyvenamąją vietą) neleido visiškai apimti šalies gyventojų: šį imtį pateko per mažai aukščiausios ir žemiausios klasės atstovų. Pagrindinės priežastys: 1) uždari gyvenamieji rajonai, kuriuose gyvena aukščiausios klasės atstovai, buvo neprieinami tyrėjams; 2) dalis žemiausios klasės atstovų neturi pastovios gyvenamosios vietos, todėl atranka pagal gyvenamąją vietą jiems netiko.

Taigi šiame tyrime atskleista Lietuvos klasinė struktūra nevisiškai atitinka realiąją, nes nepakankamai apimtos žemiausios ir, ypač, aukščiausios klasės.

Dėl anksčiau minėtų priežasčių išaiškėja, kad greta pagrindinio tyrimo būtina atlikti dar du papildomus specialius tyrimus, siekiant apklausti tiek aukščiausios, tiek žemiausios klasės atstovus. Vieniems – aukščiausios klasės atstovams atrinkti gali būti naudojamas leidinys „Kas yra kas Lietuvoje“, o kiti – žemiausios klasės atstovai klausinėjami nakvynės namuose, greta konteinerių, šiukšlynuose ir pan.

ĮVADOS

Dėl pokomunistinės šalies ypatumų esami šiuolaikinės visuomenės stratifikacijos modeliai negali būti tiesiogiai taikomi. Todėl būtina kurti originalius modelius. Mūsų nuomone, pokomunistinės šalies stratifikacijos modelis turi remtis savęs identifikacijos principu, t. y. kai kiekvienas šalies gyventojas tapatina save su kuria nors socialine pozicija – socialine klase (jį skiriame penkias – aukščiausiąją, aukštesniąją, vidurinę, žemesniąją, žemiausiąją) ir sluoksniu, pradedant nuo aukščiausios ir aukščiausio, baigiant žemiausia ir žemiausiu. Kartu identifikacijos rodiklis turi būti atraukta iš bendrąją stratifikacijos rodiklių sistemą, kur svarbūs pajamų, aktyvumo ir kiti rodikliai. Remiantis šiuo teoriniu ir metodologiniu pagrindu yra sukonstruota empirinio tyrimo indikatorius sistema. Teorinis modelis patikrintas konkrečiu reprezentatyviu Lietuvos gyventojų tyrimu, kuris buvo atliktas 2004 metų pabaigoje. Tyrimo metu išskirti 39 socialiniai sluoksniai. Išryškinti empirinio tyrimo trūkumai,

neleidusieji visiškai apimti Lietuvos socialinę struktūrą: aukščiausiąją ir žemiausiąją klases, ir numatyti tiksliniai šio klasių tyrimai.

Gauta 2005 11 15

Literatūra

1. Beresnevičiūtė, V. 2005. *Etninio grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje*. Vilnius: VU, STI.
2. Blom, R.; Kivinen, M. 1989. „The Relevance and Dimensions of Class Theories“, in *Studies in Class Theory*. Tampere: University of Tampere.
3. Bourdieu, P. 1989. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
4. Bourdieu, P.; Wacquant, L. K. D. 2003. *Ávadas á reflek-syviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos.
5. Ėsnulevičius, A. ir kt. 1999. *Socialinis struktūrinimasis ir jo paþinimas*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
6. Giddens, A.; MacKenzie, G. (eds.). 1982. *Social Class and the Division of Labour*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Grigas, R. 2001. *Tautinė savivoka*. Vilnius: Rosma.
8. Kasatkina, N. (ats. red.). 2004. *Etniškumo studijos 2004. Europos integracijos suvokimai*. Vilnius: Eugrimas.
9. Matonytė, I. 2001. *Posovietinio elito labirintai*. Vilnius: Knygiai.
10. Matulionis, A. (ats. red.). 2001. *Europa ir mes*. Vilnius: Gervelė.
11. Matulionis, A. 2003. *Sociologija*. Vilnius: Homo liber.
12. Parkin, F. 1971. *Class Inequality and Social Order*. London: MacGibbon & K.
13. Tourain, A. 1984. *Le Retour de L'Acteur. Essai de sociologie*. Paris: Fayard.
14. Vosyliūtė, A.; Kasparavičienė, V.; Maniukaitė, G.; Kocai, E. 2004. *Varguomenė: gyvenama ir vertybės*. Vilnius: Socialinio tyrimo institutas.
15. Wright, E. . 1985. *Classes*. London: Verso.
16. Wright, E. O. 1978. *Class, Crisis and the State*. London: New Left Books.

Arvydas Virgilijus Matulionis

STRUCTURING OF LITHUANIAN SOCIETY

Summary

Starting to construct any society's structural model, it is necessary to look through already existing ones. Firstly it is necessary to emphasize that in constructing society's structure there are two traditions (streams): German and English-French (some US sociologists' works also belong to the latter). The German tradition derives from K. Marx "Capital" class theory and its further reconstruction. The English-French tradition (stream) has a cultural view which emphasizes that modern and postmodern society cannot be explained just taking as the background changes in the mode of

production. More and more often the person's activity, its motivation, life style and so on are emphasized. According to this tradition, citizenry is divided into ranking classes. Some researchers count even 12 of them. The largest distribution counts three classes: highest, middle and lowest.

Often the question rises: can the traditional stratification models be applied to contemporary society – knowledge society, globalization, unification, virtualization, etc. The other question is – do the traditional model suit the post-communist world? In our opinion, without doubt we need to take them as a ground, but the new models are necessary, which reflect new civilization challenges and evaluate the situation in post-communistic. That is why we will try to offer our own stratification concept.

In our opinion, the main principle can be identification exclusion. Globalization, Europeization, and post-communist actuality make people feel unsafe. If in the closed Soviet Union space the future of ordinary citizen was clear and predictable, nowadays for everyone the situation is very dynamic. As we mentioned, one of the ways of society's division is ranging from highest to lowest classes. So the main indicator of belonging to one or another class is self-identification with this class.

In class differentiation we distinguish the highest, higher, middle, lower and lowest ones. In our opinion, a model of five classes better reflects the post-communist society whose structure is still rapidly changing in this transitional period.

Key words: stratification, classes, strata, layers, identification, identity, indicators